

## The Philosophy of Education for the Future from the Point of View of Thomas De Koninck

Vahid NejadMohammad<sup>1</sup> ✉ | Golchehreh Moradi Bastani<sup>2</sup>

1. Corresponding Author, Associate Professor of French Language and Literature Department, University of Tabriz, Tabriz, Iran.  
E-mail: [nejad\\_mohammad@yahoo.com](mailto:nejad_mohammad@yahoo.com)

2. MA Student of French Language and Literature, University of Tabriz, Tabriz, Iran. E-mail: [bgolchehreh@gmail.com](mailto:bgolchehreh@gmail.com)

---

### Article Info

### ABSTRACT

---

**Article type:**

Research Article

**Article history:**

Received 8 August 2022

Received in revised 28 August  
2022

Accepted 30 August 2022

Published online 22 September  
2022

**Keywords:**

philosophy, education, human  
dignity, Thomas De Koninck.

Thomas de Conanque is a contemporary Canadian philosopher who has published many books and treatises and has done a lot of research in the field of philosophy. What is important for De Koninck is to preserve human dignity in any field and any position. According to him, it is important, above all else, is the preservation of human value in every field, from medicine, economics, and politics to education. Many other philosophers and writers such as Aristotle, Plato, Hegel, Saint-Exupéry and Shakespeare are among the guides of De Koninck in the formation and dissemination of his philosophical ideas. He also conducts research in understanding the philosophy of education, especially about children and adolescents. What this philosopher shows us is that the philosophy of education is not only related to the present and the 21st century, but since the ancient Greek, there has been thought and investigation in this matter and it has been necessary; But it should not be forgotten that it has always been changing and the surrounding environment has challenged it many times. Multiple phenomenes are involved in the philosophy of education. From human body and biology to his soul and emotions. Also, there are various tools to teach science as best as possible, such as music or literature. In this research, an attempt is made to understand the ideas of this contemporary philosopher about the philosophy of education, to find out how to provide a deeper, more stable and more useful education.

---

**Cite this article:** Nejad Mohammad, Vahid; Moradi Bastani, Golchehreh. (2022). The Philosophy of Education for the Future from the Point of View of Thomas De Koninck. *Journal of Philosophical Investigations*, 16(39): 166-185.  
DOI: <http://doi.org/10.22034/jpiut.2022.52938.3340>



© The Author(s).

Publisher: University of Tabriz.

DOI: <http://doi.org/10.22034/jpiut.2022.52938.3340>

---

---

## **Extended Abstract**

### **Introduction**

Education has been in human life almost since two and a half million years ago when *Homo erectus* separated his way from chimpanzees and monkeys. But pure education and learning alone not only cannot be effective, but in some cases, it will also cause disappointment. Boredom, which causes a person to significantly distance himself from what he is learning. Also, just as human evolution has been complicated and long until today, the evolution of education is also a winding path that will face a serious crisis if it is not paid attention to. Many factors are involved in the growth and development of education, which we should look at as a tool to overcome educational problems. We will get out of this crisis only if we promote better and more complete education. If we know the culture and know how a person can achieve it correctly, the path of promoting the correct education in which human dignity is the first word will be paved. A correct education should be able to answer fundamental questions such as: Is human life worth living? Why? How to live? Etc. to give a reasonable answer or at least show the way to the answer. In the minds of young people, there are sentences such as: "Give me a reason to fight so that I can fight", "Give me a reason to live so that I can live", and if it is possible to give them a convincing answer in the context of education in schools, we have taken the first step towards individual growth and finally the growth of the whole society.

When we talk about the philosophy of education, we are actually talking about the most fundamental issues and topics related to education. In this regard, we should answer questions such as why do we learn? What factors play a role in training and even which people should be trained? The more specialized these questions are, the more serious, multi-part and controversial their answers will be. Just as philosophy is a knowledge that deals with these controversial and sometimes unanswered questions, the philosophy of education also deals with questions in the field of education and training. Etc. in education. In this research, we try to take advantage of this author's point of view for better and more efficient education by examining and analyzing the book *Philosophy of Education and Training for the Future* written by Thomas de Koninck and get more familiar with his ideas. Among other books of this author, we can mention *Human Dignity*, *The Little Prince Is Always Alive*, and *The Myth of the Cave: Plato vs. Heidegger, Aristotle, Intelligence and God*, and as the name of these books suggests, their main theme is preserving the dignity and status of humans and understanding. The better, the deeper and more life is.

The subject of education is nothing but happiness itself. Giving meaning to the life of each person is a progress towards building a proper human life. That is why the beautiful word (student) is used. This meaning must be found and experienced in life and cannot be imposed. In the structure of our identity, in the huge structure of our life, the thing that occupies the first place and transforms the rest is emotions and feelings. Therefore, this issue should be the first concern of every trainer and educator, and this responsibility is not only on the experts in the field of education, but on every trainer with any level and level of knowledge. What is important is to be aware of the

important and deep emotions of the child in the very early years of his life. Each of us is influenced by the support and initial decisions we first received from our first mentors. An ancient Greek proverb rightly states that "the beginning is more than half the whole". On the other hand, a young person shows his talents from his childhood and even at that time of childhood he can learn more than at any other time in his life. A three- or four-year-old child can successfully learn three languages of any level of complexity. Children are capable of a thousand other wonders to learn. From the age of eleven, the plasticity of neurons begins to decrease and has an inverse proportion with age. This age (that is, before the age of eleven) is an amazing time in the life of each person, which will be lost forever if we do not know how to make the child benefit from it in time. In addition, natural affection at the beginning of a child's life can leave lasting effects.

The humanistic education that we all are looking for should be better defined for our time. As interpreted by Antoine de Saint-Exupéry, the "word" must be filled in a way: words try to harmonize with nature and prevail. I mentioned the word mountain and I carry the mountain with its hyenas and jackals and valleys full of silence and its ascent towards the stars to the windswept peaks. But there is only one word that needs to be filled. The challenge to be addressed, as indeed Saint-Exupéry himself attempted, is precisely the realization of the word "humanism" in practice, it is always appropriate to keep awake what is great in man and transform it into our greatness. The first challenge of democracy is to, in the words of Alexis de Tocqueville, give a taste of the future, to create an enthusiasm that will lead the young spirit to progress and to new searches for meaning and knowledge. The questions that may be renewed more than anything else in the framework of new knowledge and increasing awareness of the richness of different cultures, the questions that are called the ultimate and the most excellent; That is, as we have seen, the questions that science has basically abandoned and are nevertheless "the most questioning questions", and are related to the meaning or lack of meaning of each human existence. An education that excludes such basic questions from the beginning, as if it has been decided in advance, will not be at the height of humanity.

### **Conclusion**

In order to continue to adhere to the example of science, we should encourage basic general education such as physics, mathematics or biology more than ever. Obviously, those who benefit from basic science are much more prepared than those who only have specialized technical training. In any case, they will have to specialize in the future, but it is the quality of their initial education that will serve them the most. They are obviously the most capable of adapting to changes, revolutions, new technological requirements and even innovation. In short, it is now in the interest of societies to encourage studies at all levels, especially higher education and basic research, more than ever, and above all in the most important fields. Because today's students are the most decisive people in the future. Finally, for this reason, their adequate funding should be an absolute priority for every society and government.

## فلسفه تعلیم و تربیت برای آینده از دیدگاه توماس دو کُننک

وحید نژادمحمد<sup>۱</sup> | گل چهره مرادی باستانی<sup>۲</sup>

۱. نویسنده مسئول، دانشیار گروه زبان و ادبیات فرانسه، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران. رایانامه: [nejad\\_mohammad@yahoo.com](mailto:nejad_mohammad@yahoo.com)

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فرانسه، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران. رایانامه: [bgolchreh@yahoo.com](mailto:bgolchreh@yahoo.com)

### اطلاعات مقاله

### چکیده

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۵/۱۷

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۶/۰۶

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۶/۰۸

تاریخ انتشار: ۱۴۰۱/۰۶/۳۱

### کلیدواژه‌ها:

فلسفه، آموزش، تعلیم و تربیت، کرامت انسانی، توماس دو کُننک.

توماس دو کُننک، فیلسوف کانادایی معاصر است که تاکنون کتاب و رسالات بسیاری چاپ کرده و تحقیقات زیادی در زمینه فلسفه و آموزش انجام داده است. آنچه برای توماس دو کُننک اهمیت دارد حفظ کرامت انسانی در هر زمینه و جایگاهی است. به عقیده او آنچه اهمیت دارد، بیش از هر چیز حفظ ارزش انسان در هر حیطة‌ای از پزشکی و اقتصاد و سیاست تا تعلیم و تربیت است. فیلسوفان و ادیبان دیگری مانند ارسطو، افلاطون، هگل، دو سنت اگزوپری و شکسپیر از راهنمایان دو کُننک در شکل‌گیری و انتشار عقاید فلسفی او هستند. او همچنین به تحقیق در درک فلسفه آموزش و تعلیم و تربیت به‌خصوص درباره کودکان و نوجوانان می‌پردازد. آنچه این فیلسوف به ما نشان می‌دهد این است که فلسفه آموزش تنها مربوط به حال حاضر و قرن بیست و یکم نیست بلکه از زمان‌های بسیار دور و از دوران یونان باستان تفکر و تفحص در این امر وجود داشته و ضروری بوده است؛ اما نباید از یاد برد که این امر همواره در تغییر بوده و محیط پیرامون آن بارها و بارها به چالش کشیده است. موارد متعدد و متفاوتی در فلسفه آموزش دخیل هستند. از جسم و بیولوژی انسان گرفته تا روح و عواطف وی. همچنین ابزارهای گوناگونی به جهت تعلیم هرچه بهتر علم وجود دارند مانند موسیقی و هنر و ادبیات. در این تحقیق سعی بر این است تا با شناخت عقاید این فیلسوف معاصر در باب فلسفه آموزش، به این امر پی ببریم که چگونه می‌توان آموزشی عمیق‌تر، تعلیم و تربیتی پایدارتر و مفیدتر برای نسل بشر ارائه کرد. آنچه در این مقاله مطرح می‌شود نما و آیینی‌ای از اندیشه‌های فیلسوف کانادایی، توماس دو کُننک، در باب فلسفه و نظام تعلیم و تربیت می‌باشد.

استناد: نژادمحمد، وحید؛ مرادی باستانی، گل چهره. (۱۴۰۱). فلسفه تعلیم و تربیت برای آینده از دیدگاه توماس دو کُننک. پژوهش‌های فلسفی، ۱۶(۳۹): ۱۸۵-۱۶۶. DOI: <https://doi.org/10.22034/jpiut.2022.52938.3340>



© نویسنده‌گان.

ناشر: دانشگاه تبریز.

## مقدمه

آموزش تقریباً از همان دو و نیم میلیون سال پیش که انسان راست‌قامت راه خود را از شامپانزه‌ها و میمون‌ها جدا کرد، در زندگی او وجود داشته است؛ اما آموزش و یادگیری محض به تنهایی نه تنها نمی‌تواند موثر واقع شود، بلکه در مواردی موجب دل‌زدگی نیز خواهد شد. دل‌زدگی که به سبب آن انسان را از آنچه در حال یادگیری آن است به میزان قابل توجه دور می‌کند. همچنین همان‌گونه که سیر تکاملی انسان تا به امروز پیچیده و طولانی بوده است، سیر تکامل آموزش نیز مسیری پر پیچ و خم است که در صورتی که به آن توجه نشود با بحرانی جدی مواجه خواهد شد. عوامل بسیاری در رشد و پرورش آموزش دخیل هستند که باید به آن‌ها به چشم ابزاری جهت پشت سر گذاشتن مشکلات آموزشی بنگریم. ما تنها در صورتی از این بحران خارج خواهیم شد که آموزش هرچه بهتر و کامل‌تر را ترویج دهیم. اگر عناصر و سازه‌های فرهنگ را بشناسیم و بدانیم انسان در چه صورتی به درستی به آن دست خواهد یافت، مسیر ترویج آموزش صحیح که در آن کرامت انسانی حرف اول را می‌زند، هموار خواهد شد. یک آموزش صحیح باید بتواند به سوالات بنیادین مانند: آیا زندگی انسان ارزش زیستن دارد؟ چرا؟ چگونه باید زیست؟ و غیره تا حد معقولی پاسخ دهد و یا دست کم راه یافتن پاسخ را نشان دهد. در ذهن جوانان به درستی جملاتی از قبیل: «دلیلی برای جنگیدن به من بده تا بجنگم»، «دلیلی برای زندگی به من بده تا زندگی کنم» وجود دارد، و اگر بتوان در بستر آموزش در مدارس، به آن‌ها پاسخی قانع کننده داد، قدم اول جهت رشد فردی و در نهایت رشد کل جامعه را برداشته‌ایم.

هنگامی که از فلسفه آموزش صحبت می‌کنیم در واقع از بنیادی‌ترین مسائل و موضوعاتی که درباره آموزش هست سخن به میان می‌آید. در همین راستا باید به سوالاتی از این قبیل که چرا می‌آموزیم؟ چه عواملی در آموزش نقش دارند و حتی چه افرادی باید آموزش ببینند پاسخ دهیم. هر قدر این سوالات تخصصی‌تر باشند، قطعاً پاسخ به آن‌ها جدی‌تر، چند بخشی‌تر و مناقشه‌آمیزتر خواهد بود. همان‌گونه که فلسفه دانشی است که به این پرسش‌های مناقشه برانگیز و بعضاً بی‌پاسخ می‌پردازد، فلسفه آموزش نیز به سوالاتی در حوزه آموزش و تعلیم و تربیت می‌پردازد که ما نیز قصد داریم در این تحقیق چند مورد از این سوالات مانند نقش احساسات، اقتصاد، موسیقی و غیره در آموزش را مورد بررسی قرار دهیم. در این تحقیق سعی بر این است تا با بررسی و تحلیل کتاب *فلسفه تعلیم و تربیت برای آینده*<sup>۱</sup> نوشته توماس دو کننک، از دیدگاه این نویسنده جهت آموزش بهتر و کارآمدتر بهره ببریم و با عقاید آشنایی بیشتری پیدا کنیم. از دیگر کتاب‌های این نویسنده می‌توان به *کرامت انسان*<sup>۲</sup>، *شازده کوچولو همیشه زنده است*<sup>۳</sup>، *اسطوره غار: افلاطون در مقابل هایدگر*<sup>۴</sup>، *ارسطو، هوش و خدا*<sup>۵</sup> اشاره کرد و همانطور که از نام این کتاب‌ها بر می‌آید مضمون اصلی آن‌ها حفظ کرامت و جایگاه انسان و درک هرچه بهتر، عمیق‌تر و بیشتر زندگی است.

## ۱. عواطف و احساسات

موضوع آموزش چیزی جز خود خوشبختی نیست. معنا بخشیدن به زندگی تک تک افراد، پیشرفتی جهت ساخت یک زندگی درست انسانی است. به همین دلیل است که از کلمه زیبای (دانش‌جو) استفاده می‌شود. این معنا را در زندگی باید یافت و تجربه کرد و نمی‌توان آن را تحمیل کرد. در ساختار هویت ما، در بنای عظیم زندگی ما، آن چیزی که جایگاه اول را به خود اختصاص می‌دهد و بقیه را دگرگون می‌کند، عواطف و احساسات است. بنابراین این مورد باید اولین دغدغه هر مربی و تعلیم‌دهنده باشد، و این مسئولیت نه فقط بر عهده متخصصان حوزه آموزش که بر عهده هر مربی با هر رده و میزان دانش است. آنچه مهم است آگاهی از عواطف مهم و عمیق کودک در همان سال‌های ابتدایی زندگی اوست. هر یک از ما تحت تاثیر حمایت‌ها و تصمیمات اولیه‌ای هستیم که برای اولین بار از اولین مربیان خود دریافت کرده‌ایم. یک ضرب‌المثل یونان باستان به درستی بیان می‌کند که «آغاز بیش از نیمی از کل است». از سوی دیگر، یک فرد جوان از همان دوران کودکی‌اش استعدادها و خود را بروز می‌دهد و حتی در همان زمان کودکی می‌تواند بیشتر از هر زمان دیگری در زندگی‌اش بیاموزد. یک کودک سه یا چهار ساله می‌تواند سه زبان با هر میزان پیچیدگی را با موفقیت یاد بگیرد. کودکان قادر به هزاران شگفتی دیگر برای یادگیری هستند. از سن یازده سالگی، شکل‌پذیری

1. Thomas De Koninck, *Philosophie de l'éducation pour l'avenir*, Presse de l'Université Laval, 2010.

2. Thomas De Koninck, *De la dignité humaine*, Presses Universitaires de France, 2002.

3. Christine Michaud, Thomas De Koninck, *Le Petit Prince est toujours vivant: Faites de votre vie un émerveillement quotidien*, Edito, 2020.

4. *Le mythe de la caverne - Platon face à Heidegger*

5. *Aristote, l'intelligence et Dieu*

نورون‌ها شروع به کاهش می‌کند و با سن نسبت معکوس دارد. این سن (یعنی پیش از یازده سالگی) زمان شگفت‌انگیزی در زندگی تک تک افراد است که اگر ندانیم چگونه به موقع کودک را از آن بهره مند سازیم برای همیشه از دست خواهدرفت. علاوه بر این، محبت طبیعی در ابتدای زندگی کودک می‌تواند آثار ماندگاری از خود بر جای بگذارد.

با وجود این، در جوامع ما صدها هزار کودک فقیر و بی‌سرپرست مورد بی‌توجهی قرار می‌گیرند و حتی در میان ثروتمندان، تعداد فزاینده‌ای از جوانان از محبت، احترام و توجه که ضروری‌ترین شرایط برای رشد ذهن است محروم می‌شوند. تجربه شادی و عشق و احساسات است که تنور زندگی را گرم می‌کند و در غیر این صورت زندگی واقعاً به طرز کسل‌کننده‌ای کشنده به نظر می‌رسد. با میل و رغبت<sup>۱</sup> است که واقعیت را تجربه می‌کنیم، عقل هر قدر هم شگفت‌انگیز و انتزاعی باشد به تنهایی نمی‌تواند عنصری کافی برای یادگیری باشد. پیشنهاد توماس گرادگریند یکی از شخصیت‌های کتاب *روزگار سخت*<sup>۲</sup> بر این مبنی است که: *همانطور که می‌دانید عقل تنها توانایی است که آموزش باید به آن توجه کند (De Koninck, 2010: 17)* به وضوح اشتباه است. فقط عشق دریافت شده در اوایل کودکی می‌تواند رشد عزت نفس واقعی کودک را تضمین کند. هنگامی که مادر برای اولین بار کودک خود را در آغوش می‌گیرد، اولین تجربه روابط شخصی از طریق شناخت مهر و عطوفت به وسیله حس لامسه در نوزاد شکل خواهدگرفت. امروزه دانش روانشناسی، آگاهی ما را نسبت به انحرافات، مشکلات شخصیتی، دامنه‌ایی که هرگونه فقدان جدی عشق در دوران کودکی آن‌را به خطر می‌اندازد، حساس‌تر کرده است. عشق نیز با عشقی که برای اولین بار دریافت شده است آموخته می‌شود که در ابتدا با معنا بخشیدن به هستی، طعم زندگی را می‌شناساند. ژان-پل سارتر در تعریف عشق اینگونه می‌نویسد: اساس لذت عشق آنجاست، زمانی که وجود دارد: احساس این امر که توجیه شدیم که وجود داریم. (Sartre, 1943: 439). میل به رسمیت شناخته شدن، که در هر انسانی عمیق است، کامل‌ترین شکل خود را در میل به دوست داشته شدن و در مقابل عشق ورزیدن می‌یابد.

عشق و محبت کلامی به تنهایی معنایی ندارد، زیرا نیازمند دریافت و تأیید در رفتار محبت‌آمیز است. کودک در ابتدای زندگی اش در صورتی که درست با محبت رو به رو نشود آن را در نمی‌یابد چراکه او هنوز قادر به صحبت کردن نیست و تنها با رفتار خود می‌تواند عشق را بروز دهد یا آن‌را از رفتار اطرافیانش دریافت کند. حال اگر این رفتار جز عشق باشد، کودک دچار دوگانگی خواهد شد. تجربه پذیرش در یک محیط بزرگ، مانند نوعی محافظ عمل می‌کند که بر رفتار بزرگسالی آن شخص در آینده، بسیار موثر است. علاوه بر این، عاطفه و احساسات متضمن آزادی و اخلاق در بزرگسالی می‌باشند. به این معنا که ظرفیت هر فرد در پذیرش عاطفه بستگی به میزان عاطفه‌ای دارد که پیش‌تر دریافت کرده است. باید درک کرد که خود جهان، ابتدا در تجربه عاطفی آشکار می‌شود، و ما بسته به اینکه مثلاً رنج یا شادی را تجربه کنیم، با حالتی متفاوت زندگی خواهیم کرد. سیاره‌ای که همیشه در آن زندگی می‌کنیم، پر از همه کسانی است که دوستشان داریم یا از آن‌ها می‌ترسیم، که ممکن است چهره آن‌ها برای ما کمرنگ شده باشد اما خاطرات، کلمات و رفتار آن‌ها و بخصوص لبخند آن‌ها همیشه با ما می‌ماند. سیاره‌ای که برای ما مهم است، سیاره‌ای است که در درون خود حمل می‌کنیم، جایی است که زیبایی، شکنندگی و قدرت زندگی، غم، افسون، شادی، عشق و معنای زندگی را کشف کردیم. بنابراین می‌توان گفت زندگی در یک تقریب دائمی ساخته می‌شود.

در نتیجه نمی‌توان اهمیت دوران کودکی را که شخصیت انسان در آن شکل می‌گیرد و عواطف تعیین می‌شوند نادیده گرفت. فقط یک موجود اخلاقی می‌تواند در جامعه زندگی کند و خانواده در درجه اول چیزی است که فرد را اخلاقی می‌سازد. انسان در ابتدا در اولین گروه اجتماعی یعنی خانواده رشد کرده و شخصیت او شکل می‌گیرد، بنابراین این خانواده است که به عنوان اولین معلم انسان می‌تواند او را به جایگاهی مناسب و یا خلاف آن به ورطه نابودی بکشاند. نحوه رفتار شما با فرزندان‌تان به معنای واقعی کلمه، ساختار فیزیکی و بیولوژیکی مغز آن‌ها را شکل می‌دهد. اگر می‌خواهید آن‌ها یک شبکه عصبی غنی ایجاد کنند، که شرط یک شخصیت ثروتمند است، باید از بدو تولد با آن‌ها صحبت کنید، برای آن‌ها آهنگ بخوانید، نوازش‌شان کنید، توجه بصری آن‌ها را جلب کنید، اسباب بازی‌هایی با اشکال و رنگ‌های متنوع به آن‌ها بدهید. به‌طور خلاصه، شما باید محرک‌های احساسی زیادی را برای آن‌ها فراهم کنید که به لطف آن‌ها بتوانند مدارهای عصبی بی‌شماری را که زیربنای شکوفایی زندگی ذهنی هستند، بسازند.

1. Désir

2. Charles Dickens, *Hard Times*, Bradbury & Evans, 1954.

محروم کردن کودک از چنین محرک‌هایی به منزله توقف دائمی رشد روانی اوست. یک استعداد می‌تواند در کودکی شکوفا شده و یا به طور کامل ریشه کن گردد؛ آنچه مهم است نوع برخورد ما با آن استعداد است.

## ۲. در باب موسیقی

احتمال زیادی وجود دارد که دلیل رغبت و گرایش جوانان به موسیقی نزدیکی عمیق موسیقی با عواطف و احساسات باشد. موسیقی جایگاه بالایی در آموزش دارد و هدف ما این است که بدانیم به چه معنا می‌توان استدلال کرد که در تجربه بشری، موسیقی واقعاً حرف اول را می‌زند. با توجه به اینکه این مبحث پیچیده و طولیل است سعی خواهیم کرد تعدادی از دلایلی را که چرا موسیقی باید در جایگاه اول قرار گیرد در سه عنوان گروه بندی کنیم.

### ۱-۲. عواطف و احساسات

برخی از عمیق‌ترین ویژگی‌های سوپژکتیویته<sup>۱</sup> انسانی تنها توسط موسیقی آشکار می‌شود. همین سوپژکتیویته خود بیش از هر چیز توسط موسیقی به حرکت درآمده، نشانه‌گذاری می‌شود و شکل می‌گیرد. شوپنهاور عمیقاً مشاهده کرد که موسیقی بیان مستقیم خود اراده است. از همین رو بی‌واسطه بر اراده تاثیر می‌گذارد و به عبارتی تعالی و دگرگونی احساسات و عواطف شنونده از آن ناشی می‌شود (De Koninck, 2010: 28). حداقل دو راه وجود دارد که توسط آن واقعیت را زنده کرد: یکی با تصور کردن و راه دوم بیان واقعیت‌ها با زنده کردن آن‌ها در روح و روان آدمی است. احساسات ثابت نبوده و دائماً در حال تغییر هستند؛ در واقع احساساتی مانند غم، درد، اندوه، نگرانی، آرامش، شادی، ستایش، دعا، عشق، همه این تغییرات به لطف روح، با ظرافت‌های بی‌نهایت در ما متولد می‌شوند. تخلیه آزاد شور و ذوق، و تخیلی که روح را به تعالی می‌رساند و به او اجازه می‌دهد از جسم خود فاصله بگیرد تا عمیق‌ترین ابعاد وجودش را بهتر درک کند، به کمک موسیقی آشکار می‌شود. موسیقی با پویایی خود می‌تواند برای خودآگاهی انسان ضروری‌ترین راه شناخت باشد. کلمه *mousikê* تداعی کننده فستیوال موزها در اساطیر یونانی است که به معنای الهام بخش همه هنرها، به ویژه آواز شاعران دعوت شده به جشن است. از سوی دیگر، موسیقی تنها با درونیت ذهنی حمل می‌شود و فقط برای آن و توسط آن وجود دارد. به محض اینکه گوش صدا را درک کرد، تصویر ایجاد شده توسط موسیقی بلافاصله درونی می‌شود و صداها پژواک خود را در اعماق روح می‌یابند و در این زمان ذهنیت ایده‌آل یک احساس شکل می‌گیرد و برانگیخته می‌شود.

### ۲-۲. جستجوی معنا

جورج اشتاینر بر این عقیده است که موسیقی پر از معانی است که نمی‌توان آن‌ها را به ساختارهای منطقی یا به کلمات ترجمه کرد. دارای انرژی ملموسی است که منطق و گفتار قادر به بیان آن نیست، منبع و غایتی که فراتر از فهم بشر است، منطق معنایی متفاوت از عقل (Steiner, 1991: 258-260). موسیقی وجود ما را در تماس با آنچه فراتر از گفتن است، و نمی‌توان به راحتی تجزیه و تحلیل کرد قرار می‌دهد. معنایی که در موسیقی آشکار می‌شود، معنایی است که هرگز خود را به طور کامل آشکار نمی‌کند. موسیقی همچنین باعث می‌شود زمان را دوباره تجربه کنیم. صدا، مانند هر لحظه از زندگی، محو می‌شود، اما هنگام گوش دادن به ملودی آن‌را در حافظه حفظ می‌کنیم. زمان در حافظه موسیقایی به شکلی منظم یافت می‌شود. به نظر آگوستین قدیس در واقع بسط زمان، بسط روح در زمان سه‌گانه است: حال آینده، حال گذشته و حال اکنون (De Koninck, 2010: 33). با این حال، برای آگوستین، آواز به عنوان یک الگو برای اعمال دیگر که در آن روح، در حالی که کشش دارد، از انبساط رنج می‌برد، نیز عمل می‌کند. برای آگوستین حافظه، توجه و انتظار که سه گرایش روح و آگاهی ما هستند و برای شکل‌دهی زمان، هم راستا می‌شوند، برای تجربه آهنگ ملودی ضروری‌اند. بعد فکری خارق‌العاده موسیقی و بعد معماری آن در نزد یوهان سباستین باخ<sup>۲</sup>، نیز شگفت‌آور است. این امر به ویژه از درک همزمان اضداد<sup>۳</sup> پدید می‌آید، برای مثال، ویژگی هوش در خوانش نت‌ها و نقطه مقابل پایه‌های ریاضی آن که قبلاً فیثاغورثی‌ها را مجذوب خود کرده بود، کمک کرد تا موسیقی به یک حساب مخفی روح که نمی‌داند

1. Subjectivité

2. Johann Sebastian Bach، یوهان سباستین باخ، موسیقی‌دان، آلمانی، ۱۶۸۷-۱۷۵۰.

3. Contraires

در حال شمارش است تبدیل شود. ما اغلب توسط موسیقی که به طور ناخودآگاه در ذهن مان زمره می‌شود به زندگی خود هویتی متفاوت می‌دهیم.

### ۲-۳. موسیقی و آموزش

در پاسخ به این که چرا تنها حس شنوایی دارای ویژگی اخلاقی است می‌توان این گونه پاسخ داد که حرکات همراه با احساسات شنوایی منجر به عمل می‌شود و اعمال وضعیت اخلاقی را آشکار می‌کند. امروزه می‌دانیم که اهمیت موسیقی تا چه حد در آموزش دوران کودکی تأیید شده است. همان طور که ورزش ژیمناستیک شکل خاصی به بدن می‌دهد، موسیقی نیز می‌تواند شخصیت را به شیوه‌ای خاص شکل دهد و عادت به چشیدن لذت‌های واقعی را در ما بیدار کند و تأثیر آن در شخصیت اخلاقی به خوبی روشن است. در ریتم‌ها و ملودی‌هاست که بیش از هر چیز، می‌توان تقلید را بسیار نزدیک به ماهیت واقعی خشم، ملایمت، و همچنین شجاعت و اعتدال و سایر ویژگی‌های اخلاقی یافت. حقایق به وضوح نشان می‌دهند با شنیدن چنین تقلیدهایی، حالت قلب تغییر می‌کند و عادت به تجربه درد یا شادی در چنین شباهت‌هایی بسیار نزدیک به چیزی است که فرد در مواجهه با واقعیت به همان شکل احساس می‌کند. منظور از (تقلید)<sup>۱</sup> در اینجا (هنر تقلید از طبیعت) است. این گزاره را نباید به معنای رونویسی کردن<sup>۲</sup> در نظر گرفت. در واقع به نوعی "هنر تابع طبیعت بودن است". برای مثال، یک دستکش باید با شکل دست و کلاه با شکل سر سازگار شود. به همین ترتیب، موسیقی برای تأثیرگذاری بر ما، باید با اشکال احساسات درون ما سازگار شود. در غیر این صورت نمی‌تواند ما را حرکت دهد. بنابراین موسیقی می‌تواند آموزش دهنده و بخصوص ابزاری برای آموزش بخصوص در کودکان باشد.

### ۳. آموزش کودکان

پیش از این درباره تأثیر موسیقی از همان ابتدای کودکی، در شکل‌گیری شخصیت صحبت کردیم. با این حال، آموزش کودکان بسیار فراتر از آن است. هم در دوران باستان و هم امروزه، برای آموزش کودکان اهمیت اولیه‌ای قائل بوده و هستند. تمایزات اولیه، بین «طبیعت» (فوسیس)<sup>۳</sup>، «عقل» (لوگوس)<sup>۴</sup> و «عادت» (اتوس)<sup>۵</sup>، و همچنین تأکید بر «اکتساب دانش» (ماتزیس)<sup>۶</sup> و تمرین یا تربیت (اسکزیس)<sup>۷</sup>، به پیشاسقراطی‌ها و صریحاً به پروتاگوراس<sup>۸</sup> باز می‌گردد. اصرار بر نقش عادت و تمرین به عنوان ابزاری برای تعلیم و تربیت که امری رایج در تمامی مکاتب هلنیستی پس از افلاطون است، قابل توجه می‌باشد. پلوتارک<sup>۹</sup> به پیروی از ارسطو می‌گوید: (êthos) عادت است که ادامه می‌یابد (Aristote, 1103: 17-18). سه چیز برای تربیت اخلاقی در آموزش هنرها و علوم ضروری است: طبیعت (فوسیس)، کلام (لوگوس) و اخلاق و عادت (اتوس). طبیعت بدون یادگیری کور است و یادگیری بدون طبیعت ناقص است و تمرین بدون هر دو اینها نتیجه‌ای ندارد. این امر را می‌توان به زراعت تشبیه کرد: خاک خوب (طبیعت انسان)، کشاورز خوب (معلم) و بذر خوب (نصیحت، مثال و دستوری که از طریق فعل شفاهی منتقل می‌شود). در صورتی که طبیعتی با استعداد کمتر تحت مراقبت و آموزش مناسب قرار گیرد، می‌توان کاستی‌های آن را تا حدودی جبران کرد. اما غنی‌ترین طبیعت نیز در صورت غفلت از بین می‌رود. به همین دلیل است که آموزش ضروری است. آنچه را می‌توان با تلاش از طبیعت بیرون کشید از خود طبیعت قوی‌تر می‌شود. ورزش بدن و تربیت حیوانات ثابت می‌کند که می‌توان طبیعت را آموزش داد. مهم این است که در زمان مناسب شروع کنید. بهترین زمان کودکی است، زمانی که طبیعت انعطاف‌پذیر و شکل‌پذیر<sup>۱۰</sup> است، درست زمانی که اطلاعات به خوبی دریافت می‌شوند تا پس از آن ذخیره شوند. کانت و فیشته، یک قرن بعد، در این باب فرمول‌های معروفی ارائه

<sup>1</sup>. Imiter

<sup>2</sup>. Copier

<sup>3</sup>. Phusis

<sup>4</sup>. Logos

<sup>5</sup>. Ethos

<sup>6</sup>. Mathêsis

<sup>7</sup>. Askêsis

<sup>۸</sup>. Protagoras. پروتاگوراس، فیلسوف یونانی، ۴۵۰ پیش از میلاد مسیح.

<sup>۹</sup>. Plutarque. پلوتارک، تاریخ‌نگار یونانی، حدود ۱۲۷-۱۴۶ میلادی.

<sup>10</sup>. Plastique



دادند: انسان فقط از طریق آموزش انسان می‌شود. همه افراد باید لزوماً برای انسان بودن آموزش ببینند، در غیر این صورت انسان نمی‌شوند (Locke, 1992: 27).

ویکتور هوگو در کتاب *بینوایان* می‌نویسد:

«گزنه هنگامی که جوان است برگش یک سبزی خوردنی عالی است، هنگامی که پیر شود، مانند شاهانه و کتان الیافی دارد. پارچه‌هایی که از الیاف گزنه تهیه شود، دست کمی از منسوب کنف ندارد. گزنه خرد شده برای مرغ‌های خانگی خوب است، ساییده‌اش برای حیوانات شاخدار نافع است. دانه گزنه اگر با علوفه مخلوط شود جالایی به پشم حیوانات می‌دهد، ریشه‌اش را اگر با نمک مخلوط کنند یک رنگ زرد زیبا به دست می‌آید. به علاوه این نوعی علوفه ممتاز است که سالی دو بار می‌توان برداشت کرد. آن وقت برای گزنه چه لازم است زمین کم، بدون مراقبت، بدون کشت. تنها مشکل آن این است که دانه در زمان بلوغ به زمین می‌افتد و برداشتن آن دشوار است. با کمی مشکل، گزنه گیاهی مفید خواهد بود. چه انسان‌هایی که مثل گزنه هستند! دوستان من این را به خاطر بسپارید نه گیاه بد وجود دارد و نه آدم بد، هر چه هست زارع بد است» (Hugo, 1976: 172).

آنچه امروزه بیشتر مورد توجه والدین است، هوش است. می‌پرسند برای رشد فکری فرزندم چه کنم؟ پاسخ همانطور که قبلاً دیدیم این است: مراقب احساسات آن‌ها باشید. فراتر از جبرهای ژنوم انسان، رشد مغز و روح تا حد زیادی به توجهی که به کودک می‌شود بستگی دارد. محرومیت از کودک در سطح حسی، مانع رشد روانی او می‌شود. رشد حواس در واقع از جنینی شروع می‌شود و در نوزاد تازه متولد شده ادامه می‌یابد. مغز انسان حدود ۱۰۰ میلیارد نورون (یا سلول عصبی) دارد و مغز نوزاد و اغلب، مغز نوزاد بیشتر این نورون‌ها را در خود دارد. این نورون‌ها رشد خواهند کرد، اما آنچه بیش از هر چیز تغییر می‌کند، مدارهای متصل کننده این سلول‌ها به یکدیگر است که پیچیدگی آن‌ها به فعالیت و تجربه بستگی دارد. مغز کودکان بسیار فعال‌تر از مغز بزرگ‌ترها است. در بدو تولد، هر نورون در قشر مغز حدود ۲۵۰۰ سیناپس دارد. تعداد سیناپس‌ها در دو یا سه سالگی به اوج خود می‌رسد، زمانی که تقریباً ۱۵۰۰۰ سیناپس در هر نورون وجود دارد. پس از آن تعداد سیناپس‌ها در طول زندگی کاهش می‌یابد. کودکان پیش دبستانی مغزی دارند که به معنای واقعی کلمه فعال‌تر، شکل‌پذیرتر و بسیار انعطاف‌پذیرتر از مغز ماست. هوش در درک نشانه‌ها از هر چیزی که معنا دارد و یا در جستجوی معناست ظاهر می‌شود. اولین تجربیات در واقع توسط خود کودک ساخته نمی‌شوند. به کودک قبل از اینکه راه رفتن آموخته شود، لباس پوشانیده می‌شود. تجربه کودکی اول از همه مربوط به نشانه‌هاست. اولین علمی که از یک شیء به دست می‌آید، تقلید از یک نشانه و یک سلسله نشانه از سوی آن شیء است. کودک قبل از این که از طریق تجربه بیاموزد، از طریق تجربه آسیب می‌بیند. بنابراین مهم است که بدانیم چطور، چه نشانه‌هایی را در سال‌های ابتدایی زندگی کودک در اختیار او قرار دهیم تا به رشد فکری مطلوب تری دست یابد.

#### ۴. حکمت بدن

به تعبیر گابور سپرگی، با اشاره به مرلوپونتی می‌گوید بدن چیزی است کاملاً متفاوت از یک جسم خارجی که می‌توان آن را به میل خود دستکاری کرد (Csepregi, 2003: 21). هر بار که پاسخی به شرایط جدید نشان می‌دهیم، در وجود ما قابلیت‌هایی شکل می‌گیرد که شگفت‌آور و عجیب هستند. تربیت و شکل‌دهی جسم به چه صورت می‌تواند باشد؟ جسم ما چگونه به شرایط عادت می‌کند؟ یونانی‌ها دست به خشونت می‌زدند و این خشونت با تمارین خسته‌کننده همراه بود، با این بهانه که آن‌ها فکر می‌کردند خشونت مهم‌ترین مسئله برای شکل‌گیری جرات و شجاعت فرد است. جرات و شجاعت مد نظر یونانی‌ها، اخلاقیات و سنت‌های اخلاقی را نیز همراهی می‌کرده است. بدین معنا که جرات و شجاعت باید در کنار سنت‌های اخلاقی باشد. در نظر فیلسوف آدرنو<sup>۱</sup> که به آشویتس اشاره می‌کند، در دوران ما یعنی در قرن حاضر آشویتس برجسته‌ترین رابطه تحریف شده و وارونه در ارتباط با جسم و آسیب‌های جسم است. هر کجا که شعور و آگاهی از بین برود، این شعور و آگاهی به سمت و سوی جسمانی رفته و شکلی تحریف شده به خود می‌گیرد. می‌توان این مسئله را با خودکشی مقایسه کرد؛ میل به خودکشی بین جسم و حیات روانی ما وجود دارد و

۱. Theodor W. Adorno، تئودور لودویگ ویزنگروند آدرنو، فیلسوف، جامعه‌شناس و آهنگساز آلمانی، نومارکسیست، ۱۹۰۳ تا ۱۹۶۹.

مرگی که جسم به دنبال آن است، حیات روانی ما را در بر نمی‌گیرد چرا که روان به دنبال هستی خویش است. ایده‌آل سخت‌گیری در آموزش و پرورش توسط نازی‌ها تقویت شده بود و به طور کامل اشتباه بود. در واقع این سخت‌گیری همان نقابی است که به چهره مازوخیسم زده می‌شود چراکه خیلی راحت با سادیسم همخوانی دارد. سخت‌گیری تکریم می‌شد به این معنا که فرد در برابر رنج خود و دیگران بی‌تفاوت می‌شود. کسی که در قبال خودش سخت‌گیر است این حق را به خود می‌دهد که در قبال دیگران نیز سخت‌گیر باشد. چراکه از درد و رنجی انتقام می‌گیرد که آنرا سرکوب می‌کند و نمی‌تواند نشان دهد.

آموزش بدن یک امر ضروری است، ژیمناستیک و ورزش برای سلامتی، زیبایی شناسی، شادی و نشاط، و همچنین برای تعادل و ایجاد آمادگی بیشتر بدن برای خدمت به ما ضرورت دارند. فناوری باعث ایجاد تنبلی و خواب‌آلودگی در قوای بدن می‌شود که عواقب جدی به همراه دارد. هوش، تماماً عملی مبتنی بر توانایی‌های فیزیکی است. احساس کردن یک شی، تنها به معنی لمس آن نیست بلکه به معنای شکل دادن به فرضیه‌ها، تجزیه و تحلیل، تصحیح و گردآوری برداشتها در تصاویر است. در تماس با اشیاء، کودک یاد می‌گیرد که از طریق لمس کردن، هویت شی را تشخیص دهد. بیش از همه، کاوش در یک فضا، از طریق لمس کردن است که به کودک اجازه می‌دهد طرحواره‌های یک عمل را شکل داده و سپس وظایف حرکتی دشوارتری را انجام دهد. بدون کنجکاوای برانگیخته شده توسط ابزار بازی و کاوش در ویژگی‌های آن‌ها از طریق لمس، شکل‌گیری الگوها قطعاً با مشکل مواجه خواهد شد.

## ۵. دست

چگونه می‌توان فرمولی برای این عضو و دستگاه (دست) پیدا کرد که متناوباً ضربه می‌زند، دریافت می‌کند و می‌گیرد، تغذیه می‌کند، سوگند می‌خورد، برای نابینا می‌خواند، به جای ناتوان در صحبت کردن صحبت می‌کند، به طرف دوست متمایل می‌شود و قیام می‌کند. آیا نمی‌توانیم آن را به‌عنوان یک ارگان مهم، که به یقین ارگانی مثبت بوده و ابزاری جهت انجام بسیاری از امور جهانی است، تعیین کنیم؟ "دست" مانند زبان، بی‌نهایت هوش را آشکار می‌کند. اگر "از دست دادن دست" دلالت بر "از دست دادن شکل‌گیری احساس" داشته باشد، این امر می‌تواند در نهایت به معنای قوه قضاوت نیز باشد، تا آنجا که گویی آزادی از دستی که احساس می‌کند، نشات و الهام می‌گیرد. همچنین باید در نظر داشت پرورش حواس در نهایت به معنای رشد قوه قضاوت انسان است (Gadamer, 1990: 35). اجازه دهید در اینجا دوباره به سهم مهم باستانیان توجه کنیم: ما از ارسطو و جالینوس می‌دانیم که آناکساگوراس<sup>۱</sup> قبلاً معتقد بود که انسان‌ها به این دلیل باهوش هستند که دست دارند. ارسطو خاطرنشان می‌کند که بهتر است گفته شود: او دست دارد زیرا باهوش است. اما ارتباط میان هوش و دست‌ها در هر صورت به سرعت مورد توجه قرار گرفت. چینی‌ها، یونانیان باستان و حتی داروین به جد بر این اعتقاد هستند که تکامل انسان از دست او آغاز شد.

## ۶. درایت و عقل سلیم

به نظر ارسطو، تعبیر (عقل سلیم) به حسی درونی اشاره می‌کند که تشخیص میان ادراک حواس مختلف را توضیح می‌دهد (De Koninck, 2010: 70). درک، یافتن و جستجوی آنچه برای ما سودمند و مفید است را به طور طبیعی در زندگی یاد می‌گیریم، اما این بدان معنا نیست که جایگاه عقل و تکامل آن را نادیده بگیریم. عملی که صحیح باشد جز با دلیلی غیر از عقل انسانی که میان همه انسان‌ها مشترک و رشد یافته است و در سطح جهانی صحیح است تصور نمی‌شود. بنابراین خیریت به عنوان یک ارزش جهانی، از یک حس مشترک در معنای اجتماعی کلمه ناشی می‌شود و متعلق به اجتماع موجودات عاقل است و توسط آن‌ها اندیشیده می‌شود. تعجب‌آور نیست که امروزه تعبیر «عقل سلیم»، مفاهیم اخلاقی را مطرح می‌کند. ما می‌بینیم که چگونه این معنا در مواردی که اخیراً یادآوری کردیم، ریشه دارد و قوای ادراکی و عقلی قضاوت را مشخص می‌کند. این‌ها آنقدر برای زندگی انسان ضروری هستند که هیچ پروژه آموزشی برتر نمی‌تواند آن‌ها را نادیده بگیرد. شما همیشه به عنوان عضوی از یک جامعه، در حال قضاوت هستید، که توسط حس اجتماعی شما در جامعه، هدایت می‌شود. اگر قدرت قضاوت، یک قوه خاص سیاسی است به این دلیل است که دقیقاً به معنایی که کانت بیان می‌کند که قضاوت، قابلیت دیدن اشیاء نه تنها از دیدگاه شخصی، بلکه از منظر همه کسانی است که حضور دارند (Arendt, 1981: 66-67). قضاوت یکی از توانایی‌های اساسی انسان به‌عنوان یک موجود

۱. Anaxagoras، آناکساگوراس، فیلسوف پیشاسقراطی، ۲۰۰ سال پیش از میلاد مسیح.

سیاسی است، تا جایی که او را قادر می‌سازد تا در حوزه عمومی، در جهان مشترک جهت‌گیری کند. بنابراین، شکل‌گیری قضاوت در تعلیم و تربیت مستلزم قضاوت اخلاقی و قضاوت سیاسی است که منافع جهانی بشر را می‌بیند. این به ویژه به معنای باز کردن چشمان جوانان به سوی نابرابری‌های شدید و بیدار کردن آن‌ها به جهت نوعی همبستگی است که در محدودیت‌های جوامع متوقف نمی‌شود. نوجوان در این صورت هرگز فرقه‌گرا نیست و در محیطی زندگی می‌کند که جمعیت به فردیت ارجحیت دارد.

## ۷. هنر و حقیقت

قبلاً به طور مختصر در مورد تقلید صحبت کردیم، ارسطو در صفحه اول مابعدالطبیعه خود می‌گوید که نژاد بشر بر اساس "هنر و دلایل" زندگی می‌کند (De Koninck, 2010: 77). هنر شاعری معمولاً در صدر یا تقریباً در میانه هنرها قرار دارد. با این حال، تقریباً همیشه گفته شده است که شاعران دروغ می‌گویند. آیا ادبیات داستانی نوعی فریب کاری نیست؟ عبارت "این یک افسانه است" به زبان عامیانه به این معناست که دروغ است. پس چرا اینقدر به شعر، داستان، ادبیات، اسطوره و هنر اهمیت می‌دهیم؟ کلمه *mythos* که کلمه اسطوره از آن گرفته شده است چند معنایی است. می‌تواند به معنای (کلمه)، (داستان)، (افسانه)، (طرح) و یا (روایت) باشد. این مورد (یعنی یافتن معنای کلمه اسطوره) در مورد افسانه ادیب، داستان است و در مورد هملت نمایش‌نامه هملت.

آنچه در ابتدا شگفت‌انگیز است این است که اسطوره، با وجود گذشت سال‌های بسیار، تا به امروز همچنان تاثیرگذاری خود را حفظ کرده است. داستان در واقع از اقتداری سوزان برخوردار است، اما خواندن تحت‌اللفظی یک امر مستند کاملاً برعکس آن است. به یاد داشته باشید که تأثیر فوق‌العاده اسطوره‌های ادیب و هملت بر مخاطبان مدرن بود که فروید<sup>۱</sup> را به جستجوی رموز آن برانگیخت. در تعریف کلاسیک اسطوره آمده است: گفتار نادرست نشان‌دهنده حقیقت (De Koninck, 2010: 87). شکسپیر می‌افزاید: واقعی‌ترین شعر، تظاهرکننده‌ترین آن است (همان). به طور کلی درباره هنر می‌توان از همین تعریف استفاده کرد اما این جمله دقیقاً به چه معنی است؟ «درست» و «نادرست» در هنر دقیقاً کجاست؟ «دروغ»، «تظاهر» و بالاتر از همه «حقیقت» در اینجا به چه معناست؟ این «حقیقت» یا این «نادرستی» آثار هنری که تاریخ تمدن‌ها را نقطه‌گذاری می‌کنند، چه خواهد بود؟ مثال نقاشی را در نظر بگیرید. (اصالت) یک پرتره در کجا تأیید می‌شود؟ شاهکارهایی که حدود چهل سلف پرتره توسط رامبراند هستند به عنوان تلاش‌های زیادی از سوی هنرمند برای بازتولید چهره واقعی خود در دوره‌های مختلف زندگی او به‌شمار می‌آیند. آیا آن‌ها (واقعی) هستند و هر یک شبیه چهره (واقعی) اصلی است که در زمان‌های مختلف زندگی‌اش مانند عکس‌ها از او گرفته شده؟ ردن<sup>۲</sup> می‌گوید: این هنرمند است که راست می‌گوید و این عکس است که دروغ می‌گوید، زیرا در واقعیت زمان متوقف نمی‌شود (همان: ۷۹). آیا کفش‌های نقاشی معروف ون‌گوگ کمتر از کفش‌هایی که او در هنگام کشیدن نقاشی‌اش در نظر گرفته بود، (واقعی) است؟ برخی خواهند گفت که آن‌ها برعکس بسیار (واقعی‌تر) هستند، زیرا این نقاشی همچنان در طول اعصار میلیون‌ها چشم را شگفت‌زده می‌کند، در حالی که (مدل‌های اصلی) به سرعت در پوچی فرو می‌روند. پس چه چیزی سزاوار نام کفش واقعی است؟ آیا واضح نیست که من نمی‌توانم کفش‌های نقاشی را بپوشم و بنابراین آن‌ها کفش‌های (واقعی) نیستند؟ چرا تسلیم این سؤال‌های «درست» و «نادرست» می‌شویم؟

آیا واقعا شاعران و هنرمندان دروغ می‌گویند؟ کمدی، تراژدی، میم، فیلم، رمان، نقاشی، مجسمه، آیا همه اینها دروغ است؟ در این صورت افسانه‌های لافوتن (کذب) است، زیرا حیوانات در حقیقت صحبت نمی‌کنند. می‌توان گفت، هر امری هنگامی درست است که تا حدی نادرست باشد! آنچه به درستی آن‌ها کمک می‌کند دقیقاً این است که از جهات دیگر نادرست هستند. یک پرتره نقاشی شده واقعی لزوماً یک چهره کاذب است، همانطور که انعکاس تصویر انسان در آینه، دروغین است. توهم در اینجا واسطه حقیقت است و ما بدون آن نمی‌توانیم امری را متصور شویم. آنچه که می‌خواهد چیزی را بازنمایی کند نمی‌تواند دقیقاً همان چیزی باشد که نشان می‌دهد. کل هستی نشانه نیز به همین ترتیب شامل به ذهن آوردن چیزی غیر از خود است، با تمام خطراتی که همیشه به انواع سفسطه‌ها دامن زده است. مورد هنر با توجه به مسئله حقیقت ارزش یک پارادایم دارد. اگر کسی در هنر به دنبال وفادارترین بازتولید ممکن از نسخه‌های اصلی منحصر به فرد باشد دچار یک توهم شده است. از مجموع این سخنان چنین برمی‌آید

۱. Sigmund Freud, زیگموند فروید، عصب‌شناس و روان‌کاو اتریشی ۱۸۵۶-۱۹۳۹.

۲. Auguste Rodin, آگوست رودین، مجسمه‌ساز فرانسوی، ۱۸۴۰-۱۹۱۷.

که اگر بتوان هنر را با ظاهر بررسی کرد، ظاهر آن، ماهیت بسیار خاصی دارد. از سوی دیگر ادبیات نیز همانند هنر باید جایگاه بسیار برجسته‌ای در آموزش همگان داشته باشد. زیرا با حروف، به ما تأمل، ذوق، قضاوت و اندیشه می‌آموزد.

کلمه زیبای برابری به این معنی است: ارائه هر چه بیشتر به مردم جهت داشتن فرصتی برتر. ما معتقدیم که از ظلم‌های کهن رهایی یافته‌ایم، و با این حال امروزه در برابر استبدادهای نوپا کور شده‌ایم. با این حال، همان‌طور که کندورسه<sup>۱</sup> گفت، برای نادان آزادی وجود ندارد. مسئله عوام فریبی همچنان یکی از نگران‌کننده‌ترین مسائل زمان ماست. اما چگونه می‌توان با ریشه گرفتن آن مبارزه کرد؟ برای مقاومت در برابر آن "باید تحصیل کرد"، بنابراین باید "جهل عمومی" را کاهش داد. از سویی عوام فریبی تمام قدرت را از آموزش و پرورش سلب می‌کند، از سوی دیگر جهل کمکی به تحقق بخشیدن به طرح‌های جنایتکارانه ظالم است. عوام‌فریبی خیلی زود شروع می‌شود: زمانی که از عظمت و جدیت چیزی که آموزش می‌دهیم چشم‌پوشی کنیم. زندگی در جامعه مستلزم شهروندان آگاه است. فکر کردن، کتاب خواندن، تحصیل کردن، تفکر در هنر و حقیقت، سلاحی برای مقاومت در برابر عوام‌فریبی است. کل جامعه نیاز دارد در مورد جهانی که در آن زندگی می‌کند بیندیشد؛ که آن را فقط در کتاب‌ها، از طریق تمرین تأمل، تفکر انتقادی و قضاوت می‌آموزد. کودکی که می‌خواهد بزرگ شود را باید با دوری از جهل، تعصب و تاریکی تعلیم دهیم. در نتیجه با دادن آزادی از طریق کسب دانش و هنر به کودک به شکل‌گیری قضاوت در او کمک کرده‌ایم. بنابراین نمی‌توان در اهمیت هنر و ادبیات در آموزش، برای عموم اغراق کرد. این دو با انتخاب‌های ما، به معنای واقعی با زندگی ما در شرایط احتمالی مرتبط هستند. همچنین در مورد شکل‌گیری قضاوت اخلاقی و سیاسی ما، در مورد آگاهی به زیبایی و خیر و شر نیز به ما کمک می‌کنند. بنابراین، آن‌طور که گاهی اوقات تصور می‌شود، هنر تنها ظرافت یا زینتی نیست که فرد ممکن است داشته باشد یا نداشته باشد بلکه یک ضرورت است که به یک دانش عمومی درست منجر می‌شود.

## ۸. چالش تدریس

می‌توان اسبی را به طرف چشمه هدایت کرد، اما نمی‌توان آن را وادار به نوشیدن کرد. به همین ترتیب ویلیام جیمز<sup>۲</sup> می‌نویسد: شما می‌توانید یک کودک را به مدرسه بسپارید، اما توانایی شما تنها در این حد است که ابتدا با توسل به واکنش‌های غریزی او چیزهای جدیدی را که می‌خواهید به او بیاموزید (همان: ۹۷). چگونه اولین قدم را در تحصیل او برمی‌دارید؟ این بدون شک اولین چالشی است که برای هر آموزش، صرف نظر از سطح و موضوع مورد نظر، مطرح می‌شود. پل والری<sup>۳</sup> در همین راستا اینگونه خاطر نشان می‌کند که برای اینکه به کسی چیزی بیاموزید، بیش از هر چیز باید نیاز به این دانش را در او تحریک کنید؛ هر تعلیمی که با برانگیختن نیازی که برای پاسخ دادن به آن است آغاز نشود باطل است (Valéry, 1974: 1556). اما سیمون ویل<sup>۴</sup> این مورد را به بهترین وجه بیان کرد: هوش فقط با میل، پیش می‌رود. برای اینکه میل وجود داشته باشد، باید لذت و شادکامی وجود داشته باشد. هوش فقط در شادی رشد می‌کند و ثمره می‌دهد. لذت یادگیری برای مطالعه به همان اندازه ضروری است که نفس کشیدن برای دوندگان (Weil, 1963: 91). اگر می‌خواهید تاثیر آموزش را در دیگران و به ویژه در جوانان احساس کنید، ضروری است که خود به تاثیر میل و شادکامی در آموزش آگاه باشید. تنها بعدی از زمان که واقعاً در دسترس ما است فکری است که همیشه در زمان حال به طور مؤثر عمل می‌کند. بنابراین هیچ آسیبی برای ذهن‌های جوان، بدتر از این نیست که آن‌ها را وادار به بی‌ارزش کردن و فرار از زمان حال کنیم. در نتیجه همانطور که می‌بینیم، چالش برتر همه آموزش‌ها، زنده نگاه داشتن دانش و جلوگیری از بی‌اثر شدن آن است.

ما با روح انسان سر و کار داریم نه با ماده بی‌جان. هوش انسان هرگز منفعل نیست و در فعالیتی دائمی، ظریف، پذیرا و حساس به محرک‌ها است. علاقه به یک موضوع باید در زمان حال برانگیخته شود، بیداری دانش‌آموز باید اینجا و اکنون اتفاق بیفتد، تمام پتانسیل حیاتی یک تدریس باید از اینجا و اکنون نشان داده شود. یکی از مشکلات اصلی، فقدان ظاهری پیوند بین موضوعات، نابرابری غیرقابل توضیح آن‌ها و عدم وجود دلایل ارائه شده برای تحمیل آن‌ها است. چرا جبر؟ چرا هندسه؟ چرا علم؟ چرا داستان؟ چرا زبان‌ها و چرا ادبیات؟ این تفکیک‌ها نابودکننده است. در نهایت فقط یک موضوع مورد مطالعه وجود دارد و آن زندگی با تمام

۱. Marquis de Condorcet، مارکی دو کندورسه، فیلسوف، ریاضیدان، سیاستمدار فرانسوی عصر روشنگری، ۱۷۴۳-۱۷۹۴.

۲. William James، ویلیام جیمز، فیلسوف آمریکایی، بنیان‌گذار مکتب پراگماتیسم، ۱۸۴۲-۱۹۱۰.

۳. Paul Valéry، پل والری، شاعر، نویسنده و فیلسوف فرانسوی، ۱۸۷۱-۱۹۴۵.

۴. سیمون ویل: فیلسوف و فعال اجتماعی فرانسوی، ۱۹۰۹-۱۹۴۳.

جلوه‌هایش است (Whitehead, 1967: 1-6). ما موجودات فعالی هستیم و قدرت فکری ما ناشی از فعالیت مشترک همه توانایی‌ها و استعدادهای ماست و آنچه اهمیت دارد، فعالیت کلی ذهنی ما می‌باشد. پلوتارک مشاهده کرد که اکثریت مردم بر این باورند که مهم است ابتدا صحبت کردن را یاد بگیریم، در حالی که ابتدا باید گوش دادن با دقت بالا و فعالانه را یاد بگیریم. مشارکت فعال دانش‌آموز در تدریس از این نظر برای هر نوع از یادگیری ضروری است. دانستن چگونگی پرسش کردن، پس از گوش دادن، هنری ضروری است که ما نیز باید آن را بیاموزیم. تمایل خود انسان به تفکر و کشف حقیقت است که باید بیدار شود. بنابراین، درست است همانطور که مقررات دانشگاه لاول کانادا<sup>۱</sup> مشخص می‌کند، اعلام کنیم که دانشجو "عامل اصلی آموزش خود" است. هر یک از ما می‌توانیم مانند فمیوس در *اودیسه* هومر<sup>۲</sup>، بگوییم: من خودآموخته<sup>۳</sup> هستم (Homer, XXII: 374). این در مورد دانش‌آموز و همچنین معلمان او صدق می‌کند. نیومن<sup>۴</sup> حتی جرأت کرد که ادعا کند خودآموزی به هر شکلی، بر سیستم آموزشی که در عین اظهارات بسیار، کاربرد چندانی برای ذهن ندارد، ارجح است (Newman, 1974: 131). یکی از بزرگترین استادان تمام دوران، سقراط، در واقع خود را به یک قابل‌تشبیه کرد که هنرش این نیست که خودش به دنیا بیاید، بلکه کمک به تولد دیگران است. به همین ترتیب این دانش‌آموز است که ایده‌های خود را به وجود می‌آورد، نه استادی که فقط به طبیعت ذهن دانش‌آموز کمک می‌کند. اگر واقعاً این چالش آموزش است که به دانش‌آموز کمک کنیم تا با طبیعت ذهن خودش علم را دریابد، چگونه می‌توانیم با آن روبرو شویم؟ این چالش، خود چالش دیگری را به وجود می‌آورد، و آن یافتن راهی<sup>۵</sup> به جهت پاسخ به این چالش است.

ارتباط میان انسان‌ها امر مهمی است که به نوعی به این چالش پاسخ می‌دهد. ارتباطات انسانی قبل از هر چیز از درون زاده می‌شود. جهنمی که توسط عدم ارتباط و تنهایی ساخته می‌شود، نشان می‌دهد که ارتباط انسانی دارای ارزش، معنا و وزنی بسیار فراتر از هر چیزی است که ما تصور می‌کنیم، که هم مهیب است و هم شکننده و بسیار ظریف‌تر، غنی‌تر، سازنده‌تر و یا گاهی مخرب‌تر از آنچه که در سطح ظاهر می‌شود، می‌باشد. ما در ارتباطات و در روابط میان مردم، که یکی از اساسی‌ترین اشکال آن آموزش است، شکل می‌گیریم. آموزش نیز قطعاً از طریق ارتباط صورت می‌گیرد. اگر آموزش بدون ارتباطی سازنده صورت گیرد و خلاء عاطفی یا فکری به همراه داشته باشد، بیش از آن که سازنده باشد، مخرب است. از طرفی دیگر در تبادل اطلاعات با دیگران است که آموزش می‌بینیم و در این راه، طرح پرسش به ما کمک شایانی خواهد کرد.

در نهایت فقط کافی است بگوییم که تدریس همیشه به کیفیت سوالات مطرح شده بستگی دارد. این همان اصالت پرسش است، که به نظر ما اساسی‌ترین «راهبرد آموزشی» است. ما می‌گوییم (اصالت) زیرا برای هر رشته، آموزش در محتوای آن متفاوت خواهد بود و با دانش عمیق در زمینه مربوطه متحرک خواهد شد. با طرح پرسش (در هر زمینه‌ای) ابتدا ارتباط و سپس تبادل اطلاعات صورت می‌گیرد و به این ترتیب، زمینه آموزشی طبیعی در دانش‌آموز شکل خواهد گرفت.

## ۹. بحران شناخت

تنها در صورتی می‌توان منکر بحران آموزش در جوامع غربی بود که چشم بر روی واقعیت‌ها بست. برای دهه‌ها، اصلاحات آموزشی یکی پس از دیگری با شکستی بیش از پیش مواجه شده است. چرا اینطور است؟ پاسخ ساده نیست. با این حال، عنصری بسیار مهم که باید در نظر گرفت، بحران شناختی است که ما در حال عبور از آن هستیم. کلمه (بحران) مطمئناً بیش از حد مورد استفاده قرار می‌گیرد، اما با این وجود برای هر کسی که به آموزش اهمیت می‌دهد، مملو از مفاهیمی است که به ندرت با معنی ظاهری آن مرتبط است. زیرا این کلمه از لغت یونانی *krisis* می‌آید که به معنای (قضوت)، (تصمیم) و (انتخاب) نیز هست. اولین کاربرد مدرن آن در پزشکی، با این مضمون است که: نقطه تعیین‌کننده‌ای را مشخص می‌کند که در آن بهبود یا مرگ تصمیم‌گیری می‌شود و بیمار را به سمت بهبودی یا بیماری بیشتر هدایت می‌کند. به طور کلی منظور از این کلمه، مرحله‌ای با اهمیت حیاتی و

۱. دانشگاه لاول، کانادا، ۱۸۵۲.

۲. Homer، هومر، شاعر یونانی، قرن هفت یا هشت پیش از میلاد مسیح.

۳. Autodidacte

۴. John Henry Newman، جان هنری نیومن، فیلسوف، الهیات‌دان و ادیب انگلیسی، ۱۸۰۱-۱۸۹۰.

۵. Moyen

تعیین کننده است. بنابراین آگاهی از بحران می‌تواند به بهبود آموزش یا برعکس پسرفت آن بیانجامد. تحقیق و بررسی در نوع آموزش متخصصان می‌تواند ما را تا حدی در شناخت اینکه چرا این بحران به وجود آمده است راهنمایی کند.

شکاف بین گفتمان کاملاً علمی دانشمندان و تفکری عادی و عامیانه در حال افزایش است، که البته این واقعیت برای هر دانشمندی که تخصص خود را ترک می‌کند یا حتی زمانی که سعی می‌کند دانش خود را برای دیگران توضیح دهد نیز صادق است. دانش‌پژوهان حتی هنگامی که از نمادهای اختصاصی استفاده می‌کنند، در نهایت به زبان معمولی نیاز دارند تا سخنان خود را درک کنند و دانش خود و معنای آن را با بیانی ساده‌تر به دیگران منتقل کنند. علاوه بر این، آن‌ها نیز مانند هر مربی دیگری عاملان اخلاقی هستند. آیریس مرداک<sup>۱</sup> در این مورد اینگونه نقل می‌کند:

«اساسی‌ترین و اصلی‌ترین جنبه فرهنگ، مطالعه ادبیات است زیرا در این راه ما آموزش می‌دهیم تا موقعیت‌های انسانی را بازنمایی و درک کنیم. ما قبل از این که دانشمند باشیم، انسان و کارگزار اخلاقی هستیم و جایگاه علم در زندگی انسان را باید توسط (کلام) مطرح کرد. به همین دلیل است که شناخت شکسپیر از شناخت هر محقق مهم‌تر بوده و خواهد بود. و اگر شکسپیر (علم) باشد نامش ارسطو است» (Murdoch, 1970: 34).

در سال ۱۹۹۱، گروهی متشکل از دوازده اقتصاددان برجسته آمریکایی که کمیسیون تحویلات تکمیلی اقتصاد را تشکیل می‌دادند، با واقع‌گرایی و تفکر، نشان دادند که می‌ترسند نسلی از «دانش‌آموزان نادان را که صرفاً در تکنیک ماهر هستند» تربیت کنیم، و این امر مشکلات واقعی اقتصادی را در پی خواهد داشت. در همین زمینه اگر به بررسی کلمه *بله* پردازیم، مقصود اقتصاددانان آمریکایی را بیشتر در می‌یابیم. *بله‌هان* کلمه درستی است از لاتین *idiota* به معنی (نادان)، وام گرفته شده از یونانی *idiotês* که به همان معنی (نادان) است و در مقابل *pepaideuemenos* به معنی (انسان باسواد و تحصیل کرده) قرار گرفته است. متأسفانه شهرت ناشایست و بی‌اندازه برخی از دانش‌پژوهان به عنوان متخصص، منجر به نفوذ این حماقت در جوامع علمی که دانشمندان در آن مشروعیت دارند شده است. همراهی با این "احمق‌های دانشمند" و کسانی که از نظر فرهنگ و اندیشه به آن‌ها گوش می‌دهند و آن‌ها را همراهی می‌کنند، قابل توجیه نیست. ویوین فورستر<sup>۲</sup> به خوبی می‌نویسد که هیچ چیز بیشتر از تفکر بسیج کننده، خرابکارانه‌تر نیست. ترسناک‌تر و بدنام‌تر از آن، تفکر صرف سیاسی است. از این‌رو، مبارزه افرادی که امروز نیز مانند همیشه، علیه اندیشه به راه افتاده، در برابر تفکر مؤثرتر بوده است (Testart, 1997: 45).

پیامدهای این بحران شناخت که بحرانی معاصر است، نیز قابل توجه است بدین معنا که در قلب این بحران شکل جدیدی از فقدان فرهنگ کشف شده است که با پیشرفت درخشان دانش علمی و فناوری همراه است. ادگار مورن<sup>۳</sup> از نوعی تاریک‌اندیشی<sup>۴</sup> صحبت می‌کند که با خراب کردن دانش همراه است؛ دستاوردهای باورنکردنی ما در دانش هزینه دستاوردهای باورنکردنی در جهل می‌شود (De Koninck, 2010: 122). دانش علمی هر روز شگفتی‌های جدیدی را در مورد کیهان، ماده، زندگی و یا مغز انسان به ما نشان می‌دهد، و با این حال این غنی‌سازی فوق‌العاده در عین حال تضعیف عظیم دانش را نیز به همراه دارد که بیشتر به نوعی جهلی جدید و وحشتناک است. اگر مواردی در علم جدید مانند افزایش دما، خطرات هسته‌ای و غیره را مشاهده می‌کنیم به این دلیل است که این دانش مدرن بیش از پیش از جامعه و دانش اصلی دور و ناآگاه است. در نهایت باید بدانیم که ما موجوداتی که تنها متابولیسم دارند و در پی زنده ماندن توسط سوخت و ساز طبیعی بدنشان هستند نیستیم؛ بلکه در درون ما روحی وجود دارد که به آگاهی نیازمند است. همچنین در صورتی که روح با جهان پیرامونش بیگانه باشد، نوعی دوگانگی آزاددهنده میان عرفان و مادیت صورت می‌گیرد و بنابراین بسیار مهم است که در مورد معنای وجود جسمانی خود تأمل کنیم. بدون شک، بدن انسان، بدون علم نیز می‌تواند به زندگی خود ادامه دهد اما پاسخ به چالش‌های امروز، بدون مشارک علم قابل حل نیستند. می‌توان گفت علم هرچقدر هم که پیشرفت کند، در نهایت با به منظور به تعالی رساندن روح، در خدمت بشر باشد.

۱. Iris Murdoch، آیریس مرداک، رمان‌نویس و فیلسوف، بریتانیایی، ۱۹۱۹-۱۹۹۹.

۲. Viviane Forrester، ویوین دریفوس، معروف به ویوین فورستر، ادیب، مقاله‌نویس، رمان‌نویس و منتقد ادبی فرانسوی، ۱۹۲۵-۲۰۱۳.

۳. Edgar Morin، ادگار مورن، فیلسوف و جامعه‌شناس، فرانسوی، ۱۹۲۱ تاکنون.

۴. obscurantisme

بنابراین، برانگیختن و پرورش قوه تشخیص دانش‌آموزان در همه موضوعات با توجه به محدودیت‌های دانش و محدودیت‌های تحمیل شده توسط روش‌ها و سوالاتی که همیشه مطرح می‌شود بسیار مهم است. اگر «جهل مضاعف» (*diplê agnoia*)، به معنی ندانستن این که کسی نمی‌داند، سقراط را بسیار آزار می‌داد، به این دلیل بود که او به درستی آن را بدترین دشمن ماضوت کرد. در واقع با از بین بردن فرآیند (پرسش) انسان از آگاهی چه از خود و چه از دیگری باز می‌ماند. هیچ پیشرفت واقعی بدون پرسش شخصی امکان پذیر نیست.

## ۱۰. علوم

در قسمت قبل به این مورد اشاره کردیم که در حال عبور از بحران دانش هستیم و در این بخش توضیح می‌دهیم که راه عبور از این بحران، آموزش بهتر علوم است. مشکل اصلی در این راه، کاهش ساده‌انگاری است. ماتریالیسم احمقانه قرن نوزدهم نمونه‌ای گویا از این موضوع را ارائه داد. دانشمندان بزرگی مانند ماکس پلانک، انیشتین و دیگران آن را رد کردند و ماده را به صورت عمیق‌تری مطالعه کردند و یک (واقعیت) معمایی را برای ما آشکار کردند. با این حال، زمان زیادی طول کشید تا توسط مکانیک کوانتوم به دستاوردهایی متفاوت برسند. در اواخر قرن نوزدهم، لرد کلین<sup>۱</sup> هنوز به شدت معتقد بود که فیزیک یک علم تقریباً کامل است. ارنست هکل<sup>۲</sup> به نوبه خود در سال ۱۸۷۷ اعلام کرد که سلول اساساً ترکیبی از کربن مخلوط با هیدروژن، نیتروژن و گوگرد است و از این پس همه چیز با ترکیبی از این عناصر توضیح داده می‌شود، از روح و بدن زنده تا انسان و رموز جهان هستی (همان: 138).

مثال دیگری که می‌توان ارائه داد، مبحث علم ژنتیک است. ژن افراد تاثیر زیادی بر روی رفتار فردی و در نتیجه رفتار کل جمعیت دارد. همچنین رفتار گروه‌ها نتیجه رفتار ارگانیسم‌های فردی است. مفهوم ارگو<sup>۳</sup> بر این امر تاکید دارد که این ژن‌ها هستند که جامعه را می‌سازند (همان). بنابراین اگر جامعه‌ای معین با جامعه دیگر متفاوت است، به این دلیل است که ژن‌های افراد این جامعه با جامعه دیگری متفاوت است. علاوه بر این، تفاوت بین نژادها به عنوان مثال در تهاجمی بودن، خلاقیت آن‌ها، حس موسیقایی آن‌ها و غیره در رفتار جمعی و فردی‌شان منعکس می‌شود. بنابراین چیزی جز ژن‌ها نیست که فرهنگ را می‌سازد. با این حال، همان‌طور که می‌دانیم این توالی مولکول‌های DNA است که ژن‌ها را تعیین می‌کند، واضح است که با دانستن این توالی، در نهایت خواهیم دانست که انسان چیست، چرا برخی از ما ثروتمند، برخی دیگر فقیر هستیم و غیره! همان‌طور که بخش‌های یک ماشین، اهرم‌ها، پیستون‌ها و غیره فقط باید به روشی منظم کنار هم قرارگیرند تا دستگاهی را تشکیل دهند، همین امر در مورد موجودات زنده بخصوص انسان و گروه‌های انسانی صدق می‌کند. قطعات، به طور خلاصه، همه چیز را توضیح می‌دهند.

جبر زیست شناختی از این نوع با عواملی مانند تعامل با محیط، نقش محوری شانس و بقیه در تضاد است. به گفته ژنتیک‌دان برجسته آر.سی. لونتین<sup>۴</sup> این اظهارات بدون ذره‌ای دلیل بیان شده و با تمام اصول زیست‌شناسی و ژنتیک در تضاد است (Lewontin, 1991: 26). در واقع ژن‌ها به چیزی تعلق دارند که می‌توان آن را ایدئولوژی جبر زیستی نامید. مشکل اینجاست که برخی از دانشمندان با بازنمایی ساده از آنچه که می‌خوانند، اطرافیان خود را اغوا و قانع می‌کنند تا به سخنان آن‌ها ایمان آورند. اما هر فرد تحصیل‌کرده‌ای، هنگامی که با کلماتی که با قاطعیت کامل بیان می‌شوند و معمولاً با عباراتی مانند «هیچ چیز...»، «هیچ چیز مگر...» یا «همه چیز...» همراه است، روبه‌رو شود، قطعاً باید به شک بیافتد. نباید این تصور ایجاد شود که با این رویکرد وارد بحث «ضد علم» شده‌ایم، اتفاقاً درست برعکس با این دیدگاه بیشتر در صدد دفاع از علم، فرهنگ و همچنین بازنمایی‌های نادرستی که از این‌ها می‌شود هستیم.

شکوه و اعتبار علم نه به دلیل دقت آن، بلکه به دلیل مسائل بسیار مهمی مانند: جهان، نظم آن، ساختار آن، منشأ آن، طبیعت، زندگی، خود انسان و بدنش است که علم با آن سر و کار دارد (Janicaud, 1992: 79). عظمت فعالیت علمی، ناشی از سؤالات و خلاقیتی است که آن را به حرکت در می‌آورد. ما به‌طور خودجوش با علم همراه می‌شویم چرا که میل به شناخت دانش، هوش، آزادی، تقاضا برای حقیقت، تخیل، حس زیبایی‌شناختی و غیره داریم. ما ساده‌لوحانه به دانشمندان این مسئولیت را می‌سپاریم که

۱. William Thomson، ویلیام تامسون مشهور به لرد کلین، ریاضی‌دان و فیزیک‌دان، بریتانیایی، ۱۸۲۴-۱۹۰۷.

۲. Ernst Heinrich Philipp August Haeckel، ارنست هاینریش فیلیپ اوت هکل، زیست‌شناس، فیلسوف، مورخ و پزشک، آلمانی، ۱۸۳۴-۱۹۱۹.

۳. ergo

۴. Richard Lewontin، ریچارد چارلز لوونتین، زیست‌شناس تکامل، ریاضی‌دان، ژنتیک و مفسر اجتماعی آمریکایی، ۱۹۲۹-۲۰۲۱.

به ما بگویند در این دنیایی که در آن خودمان کاشف هستیم چه می‌گذرد، چرا که فکر می‌کنیم خودمان، زمان یا توانایی کمی برای مطالعه کامل خود داریم. دریغ از آنکه روح واقعی علم همان آرزوهای بلند انسان است. تحقیقات علمی معتبر و موثر، در عین استقرار خود، می‌توانند به راحتی آنچه گفته‌اند را بر هم زده یا تصحیح کنند. یک نشریه علمی معتبر می‌تواند هر هفته، می‌تواند مطالبی که پیشتر گفته شده بود را به تزلزل بکشد. طبق شهادت مکرر دانشمندان معاصر از رشته‌های مختلف، جهل با درک و فهم<sup>۱</sup> جاری و ساری است. (Delumeau, 1991: 37)

مسئله مهم دیگر آموزش علم است. به جای فلج کردن ذهن‌های جوان در زیر انبوهی از اطلاعاتی که به زودی منسوخ می‌شوند، باید برعکس، آن‌ها را فوراً با استدلال‌های موجود در مناقشات بزرگ علمی آن زمان مانند: نظریه تکامل گونه‌ها، تنوع زیستی، منشاء کیهان و... آشنا کنیم. همچنین آن‌ها را بلافاصله با ماجراجویی مهیج علم آشنا کنید و به آن‌ها نشان دهید که مسائلی که باید حل شوند، از نظر تعداد و دامنه، بی‌نهایت هستند و راه حل‌های آن‌ها نیز اغلب موقتی است. همان طور که گفتیم، کافی است به عظمت و عمق مشکلات و پرسش‌های مطرح شده از پیشرفت‌های شگرف در دهه‌های اخیر توجه کنیم تا ببینیم علم، به معنای امروزی کلمه، تازه شروع شده است. برای اینکه دانش آموزان را هرچه بیشتر و بهتر با علم آشنا و نسبت به آن مشتاق کنیم، ضروری است تا در هر زمینه‌ای از علوم نجوم و کوانتوم تا انسان‌شناسی و علوم اعصاب، یک بار دیگر سوالات چالش برانگیز علمی را از آن‌ها بپرسیم.

## ۱۱. آینده اخلاق

برترین چالش، چالش اخلاق است. معنای زندگی و مرگ و آزادی ما که بالاتر از هر چیزی است، به اخلاق بستگی دارد. اخلاق هم زندگی شخصی و هم جوامع ما را در برمی‌گیرد، زیرا منفعت مشترک به توانایی زندگی مشترک در عدالت و صلح بستگی دارد. اخلاق چالشی است که باید در مرکز طرح‌های آموزشی قرار بگیرد. قطعاً زندگی اخلاقی دشوار است و عظمت آن نیز از همین جا سرچشمه می‌گیرد. اقدام اخلاقی هرگز از قبل انجام نمی‌شود و راه حل‌های آماده را نمی‌پذیرد. بنابراین، در مرکز هر تأمل اخلاقی آنچه برای اهداف ما ضروری است، ویژگی غیرقابل وصف یک تصمیم اخلاقی در انبوه شرایط غالباً پیش‌بینی نشده، در غالب یک احساس واقعی ارزش گذاری شده، بروز داده می‌شود. همین اخلاق در شرایط بسیاری تحت تاثیر فرهنگ، اقتصاد و سیاست یک جامعه شکل می‌گیرد.

برای زندگی امروز که تکنولوژی بر آن سایه افکنده، اخلاق گاهی از انصاف دور است. قاضی یا هیئت منصفه‌ای که قانون یا آیین‌نامه‌ای را با روحیه‌ای کاملاً فنی اعمال می‌کنند، می‌توانند عمیقاً از عدالت به دور باشند. می‌توان گفت عدالت در این حالت چیزی نیست جز قضاوت منصفانه یک قاضی عادل، که در او یک صداقت غیرعادی و یک وجدان اخلاقی، عدالت را فرض کرده و آن را برقرار می‌کند. این روش با تحقیری همراه است که منجر به مثله کردن انسان و احساسات او و خشونت بالا خواهد شد. هر روشی که قاعده‌ای انتزاعی را بر فراز واقعیت ملموس انسانی ایجاد کند، خشونت بالا را به همراه دارد. پل والادیه<sup>۲</sup> به درستی اشاره می‌کند که:

«در یک مسئله اخلاقی، برای انجام (خوب)، چه کاری باید انجام دهیم، در اینجا و اکنون، چه چیزی از نظر اخلاقی ضروری است، در کجای وظیفه پزشک، سیاست‌مدار، صنعتگر، روزنامه‌نگار، بانکدار، تکلیف (خوب) انجام می‌شود؟ وقتی مرزهای یک عمل به عنوان عملی خوب یا بد مشخص نیست و هنگامی که اخلاق به وضوح نمی‌گوید که از نظر اجتماعی یا اخلاقی از چه دستورالعملی باید تبعیت کرد، در این صورت اخلاق به چه چیزی تکیه می‌کند؟» (Valadier 1990 : 23-185)

بنابراین هرکس در نهایت برای اجرای عدالت به خود باز می‌گردد. آنچه برای یک نفر ارزشمند محسوب می‌شود، برای فردی دیگر کوچک‌ترین ارزشی ندارد، این چیزی است که دقیقاً زندگی اخلاقی را تعریف می‌کند. زندگی جمعی بدون اخلاق مشترک غیرممکن است. چرا که جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کنیم متکثر و هر روز در حال تغییر است. کافی است به این موضوع متقاعد

<sup>۱</sup>. Intelligence

<sup>۲</sup>. Paul Valadier، پل والادیه، فیلسوف و کشیش فرانسوی، ۱۹۳۳ تاکنون.



شویم که لحظه‌ای به تنوع دیدگاه‌ها که به بحث‌های سیاسی دامن می‌زنند، به کثرت‌گرایی حتی در حوزه اطلاعات فکر کنیم، جایی که گاهی تفاسیر کاملاً متضاد از آنچه ما معتقدیم همان «واقعیت‌ها» را بیان می‌کنند. در رسانه‌های مکتوب یا الکترونیکی، به تعدد فرهنگ‌ها، مذاهب و دیدگاه‌هایی که منجر به یک تصمیم جمعی می‌شوند دقت کنید. در اینجا با نگاهی به اخلاق مشترک در یک جامعه، یک ارزش باعث می‌شود همه ارزش‌های دیگر متحد شوند. متن اعلامیه جهانی حقوق بشر در سال ۱۹۴۸ و توافق فوق‌العاده‌ای که موضوع آن فراتر از تفاوت‌های متعدد بود، یکی از دستاوردهای مهم قرن بیستم است. با این حال، در این اعلامیه جهانی، دو نکته فوراً قابل توجه است: الف) آن چیزی که تساوی حقوق بشر و ویژگی غیرقابل سلب آن‌ها را پایه‌گذاری می‌کند، در واقع به معنای واقعی کلمه آنچه که نمی‌توان آن را از کسی سلب کرد، کرامت همه اعضای خانواده بشری بدون هیچ گونه استثنا است. ب) اساس آزادی، عدالت و صلح در جهان کرامت انسانی است.

فهرست جنایات ثبت شده توسط عفو بین الملل نشان می‌دهد که حقوق بشر در جهان ما به طور فزاینده‌ای نقض می‌شود و اصول این اعلامیه همچنان در بیش از ۱۴۰ کشور و منطقه نقض می‌شود. جدی‌ترین آفت‌های جوامع ما مانند خشونت، فقر، خودباختگی جوانان نیز نشان می‌دهد که این اصول به ندرت در وجدان آن‌ها نفوذ کرده است. به‌طور خلاصه می‌توان گفت هرچه به سمت موقعیت‌ها و مشکلات مشخصی که زندگی مدرن با آن مواجه است می‌رویم، می‌بینیم که دائماً به سمت به رسمیت شناختن کرامت انسانی به‌عنوان اصلی کاملاً اساسی در سطح اخلاقی هدایت می‌شویم. همین تصور باید به‌عنوان واقعیتی در ذهن و عملکرد همه مریبان باشد. انسان به عنوان یک فرد، نمی‌تواند مانند یک شی در نظر گرفته شده و بستر آزمایشات متعدد جهت شناخت خوب از بد باشد. بنابراین مریب بیش از هر چیز می‌تواند برای رعایت عدالت به کرامت انسانی رجوع کند.

## ۱۲. اقتصاد و سیاست

شکاف قابل توجهی بین نظم اقتصادی و نظم اخلاقی وجود دارد. این شکاف واقعی است و مطمئن نیستیم که بتوانیم آن را برطرف کنیم. از یک سو، زیرا ما از درک کامل فرآیند اقتصادی فاصله داریم و نظم اقتصادی در واقع شامل حوزه‌هایی است که وضوح کافی ندارند و از سوی دیگر خود نظم سیاسی همیشه دشوار است و دائماً ما را با مشکلات جدید و بدون راه حل‌های آماده مواجه می‌کند. راه حل‌ها را باید با هم، از طریق تحقیق، بحث، مخالفت‌ها و تقریب‌ها کشف کرد. در یک کلام، تنها یک دیدگاه شفاف‌تر و بهتر و مشترک‌تر از غایبات انسان می‌تواند به ما این امکان را بدهد که بتوانیم شکافی را که بین اقتصاد و اخلاق وجود دارد پر کنیم. آرمان یک برادری واقعی در جهانی که توسط منشورهای بزرگ حقوق بشر اعلام شده است، بیش از هر زمان دیگری خود را به دلیل فرآیند جهانی شدن که سرنوشت اقتصاد، فرهنگ و جامعه را به طور فزاینده‌ای متحد می‌کند، تحمیل می‌کند. در مقدمه اعلامیه حقوق بشر جهانی در سال ۱۹۴۸ از به رسمیت شناختن کرامت<sup>۱</sup> ذاتی همه اعضای خانواده انسانی و حقوق مساوی و غیرقابل انکار آن‌ها اشاره شده است، که پایه آزادی، عدالت و صلح در جهان را تشکیل می‌دهد. اما هنگامی که از (کرامت) صحبت می‌کنیم، این مفهوم به چه معناست؟ انسان بالاتر از هر هزینه‌ای است. کانت<sup>۲</sup> به ما یادآوری کرد که چیزی که قیمت دارد را می‌توان با چیز دیگری به‌عنوان معادل جایگزین کرد. برعکس، آنچه به هر قیمتی برتر است دارای ارزش مطلق است، نه نسبی (De Koninck, 2010: 179). در اینجا معنای کرامت همین است. یعنی هر انسانی در جهان منحصر به فرد است، که او را باید به عنوان هدف در نظر گرفت. صرفاً به این دلیل که انسان است، هرگز به وسیله شدن قابل تقلیل نیست. این دیدگاه در نزد تمام انسان‌ها و فرهنگ‌ها، صرف نظر از موقعیت جغرافیایی آن‌ها، باید به وضوح دیده شود.

اما در مورد این کلمه یعنی کرامت همچنان ابهاماتی وجود دارد. مثلاً (با عزت مردن) به چه معناست؟ آیا مفهوم کرامت را می‌توان با مفهوم نیهیلیستی که نیچه<sup>۳</sup> از آن صحبت می‌کند، در یک راستا قرار داد؟ نیچه هدف را از دست می‌دهد و در پاسخ به آن می‌گوید: نیهیلیسم به چه معناست؟ این که بالاترین ارزش‌ها بی‌ارزش می‌شوند (Nietzsche, 1887: 14). در اینجا جایز است دوباره بپرسیم که آیا اصول عمل ما به اندازه‌ای که دوست داریم باور کنیم از بربریت فاصله دارد؟ بر اساس تعریفی که کانت از کرامت انسانی ارائه کرده و در بالا به آن اشاره شد، از انسان به عنوان یک غایت تصور شده است. با این حال، هدفی وجود دارد که در آن شناختی واقعی از حیثیت انسان و احترام منحصر به فردی که سزاوار اوست، بر هر چیزی مقدم شمرده می‌شود. در این

<sup>۱</sup>. Dignité

<sup>۲</sup>. Emmanuel Kant, امانوئل کانت، فیلسوف آلمانی، ۱۷۲۴-۱۸۰۴.

<sup>۳</sup>. Friedrich Nietzsche, فریدریش ویلهلم نیچه، فیلسوف، جامعه‌شناس، منتقد فرهنگی اهل آلمان، ۱۸۴۴-۱۹۰۰.

معنا می‌توان از تقدم اخلاق صحبت کرد. توجه بیشتر به این امر ضروری است و بر اساس نظر بنژامن کنستان<sup>۱</sup> «تحت ضمانت چنین ایدئولوژی‌هایی است که موجودات واقعی به موجودات انتزاعی تبدیل می‌شوند» (De Koninck 2010: 184) و همین امر است که باعث می‌شود، شاهد قتل و خونریزی و کشتارهای وسیع و خشونت‌بار باشیم. از این تعریف قصد داریم به اینجا برسیم که در هر نظام اقتصادی، کرامت انسانی باید حرف اول را بزند. صرف نظر از انحرافاتمانند تصمیم‌های نژادپرستانه، مشروعیت بخشیدن به قومی خاص و طرد کردن قومی دیگر، هر فردی باید بتواند به تحصیل بپردازد. هر فردی هویتی دارد که در طول زندگی‌اش ساخته و پرداخته می‌شود و این هویت نباید در گرو مسائل اقتصادی باشد. اگر چنانچه تحصیل در گرو اقتصاد باشد، در این صورت انسان از غایت خارج شده و حالت شی به خود می‌گیرد که همین امر در درجه اول کرامت انسانی را زیر سوال خواهد برد و در درجه دوم ارزش انسان را از او گرفته و نتیجتاً با بی‌ارزش کردن او، آن را به سمت پوچ‌گرایی سوق خواهد داد. سیاست چیزی کاملاً متفاوت از آموزش است. هدف آموزش تمرین واقعی آزادی است. یک هنجار فقط در حدی مؤثر می‌شود که وجدان تصمیم بگیرد آن راه، از آن خود کند، یعنی آن را شرط عمل قرار دهد. بنابراین فقط کافی نیست که هنجاری وجود داشته باشد بلکه ما باید آن را فرض کنیم و به عنوان یک قانون درونی به خودمان القا کنیم، که این امر فقط به واسطه آزادی ما امکان پذیر است. جنبه محدودیت باید به تدریج در نظام آموزشی از بین برود. همانگونه که هنجار باید درونی باشد، کودک نیز باید تشخیص دهد که توسط یک محدودیت عمل نمی‌کند، بلکه صرفاً به این دلیل که خود، به صورت درونی، این هنجار را درک می‌کند، به آن عمل می‌کند. در چنین حالتی کودک برای خود قانونی در نظر می‌گیرد و بدون دخالت عوامل بیرون و بدون هیچ فشاری به آن پایدار است. به این ترتیب، همه عناصر تشکیل دهنده تربیت ما، درونی شده‌اند و در وجود خود ما گنجانده شده‌اند و در هر تصمیم ما را راهنمایی می‌کنند. ارزش‌ها، آرمان‌ها، اطلاعات از همه نوع، استانداردها، همه چیزهایی که در خانواده‌ها، مدارس ما، محیط‌هایی که در آن زندگی کرده‌ایم و هر دانشی همراه با انگیزه‌های عاطفی که در ما وجود دارند کم‌کم سلیقه و آرزوهای ما را شکل می‌دهند. (Romilly, 1998: 112)

اما تا زمانی که دولت‌ها تمام نیروهای خود را وقف اهداف بیهوده و خشونت‌طلبانه و توسعه‌طلبانه خود کنند، تا زمانی که دائماً مانع تلاش جهت شکل‌گیری درونی طرز فکر شهروندان‌شان شوند و از آن عقب‌نشینی کنند، نمی‌توان انتظار داشت تفکر جامعه اندک اندک شکل گیرد و هنجاری به آن تحمیل نشود. زیرا این امر مستلزم فعالیت درونی هر جامعه است تا شهروندان خود را بدون تزریق تفکرات از پیش تعیین شده، به آهستگی شکل دهد. (Kant, 1985: 193-195)

### ۱۳. اصل مسئولیت

پس از دو مبحث قبلی در مورد اخلاق، اقتصاد و سیاست، هنوز بسیاری از سؤالات حیاتی دیگر در مورد اخلاق وجود دارد که فقط یک آموزش روشنگرانه و آموزشی کامل، می‌تواند پیر و جوان را قادر سازد تا مسئولانه اقتصاد، سیاست یا اخلاق را در نظر بگیرند. به همین دلیل است که ما این قسمت را *اصل مسئولیت‌پذیری* می‌نامیم که در واقع عنوان کتابی از هانس جوناس<sup>۲</sup> است که بیش از پانزده سال پیش با انتشار آن موفقیتی بی‌نظیر و شایسته کسب کرد. باید توجه کنیم که اولین پیوند آشکار تاریخ با اخلاق چیزی است که می‌توان آن را در کلمه «حقیقت» یا شاید بهتر از آن در کلمه «اعتماد» خلاصه کرد.

مطالعه تاریخ باید الزامات و استانداردهای روش‌شناختی را در سطح واحد رعایت کند. با هدف وفاداری به حقیقت تاریخی، حتی جایی که فرد وسوسه می‌شود اطلاعات را به صورت جانب‌دارانه نشر دهد یا آن‌ها را تحریف کند، به اصل مسئولیت‌پذیری بیشتر نزدیک می‌شود. به عنوان مثال شخصیت (اودیپ)<sup>۳</sup> را در نظر بگیرید: هنگامی که طاعون تمام شهر را احاطه می‌کند، اودیپ جست‌وجو می‌کند، سوال می‌پرسد، از موارد بسیاری پرده‌برداری می‌کند تا در نهایت بتواند راه چاره‌ای برای مردمانش بیابد. این همان راهی است که یک مربی مسئول باید پیش بگیرد. اگر مربی را فردی اخلاقی که در جست‌وجوی آزادی است در نظر بگیریم، او فردیست که با تمام وجود به دنبال حقیقت گشته و به شدت تحقیق می‌کند. از سوی دیگر موارد متعددی از محیط زیست تا فرهنگ و آموزش وجود دارند که دائماً کرامت انسانی را به چالش می‌کشند و خیر عمومی بشریت را زیر سوال می‌برند. در پاسخ به

۱. Benjamin Constant، بنژامن کنستان، رمان نویس و فعال سیاسی اهل سوئیس، ۱۷۶۷-۱۸۳۰.

۲. Hans Jonas، هانس جوناس، فیلسوف آلمانی، ۱۹۰۳-۱۹۹۳.

۳. Edipe، پادشاهی افسانه‌ای در یونان

این چالش می‌توان به سخنی از کنفوسیوس<sup>۱</sup> مراجعه کرد: آنچه را که دوست ندارید با شما انجام شود، به دیگران تحمیل نکنید (De Koninck, 2010: 216).

### نتیجه‌گیری

تعلیم و آموزش انسان‌گرایانه‌ای<sup>۲</sup> که همه ما به دنبال آن هستیم، اصولاً باید برای زمان ما بهتر تعریف شود. به تعبیری از آنتوان دو سنت اگزوپری در کتاب *دژ*<sup>۳</sup>، به نوعی باید «کلمه» را پُر کرد: کلمات سعی می‌کنند با طبیعت همگام شده و غالب شوند. واژه کوه را ذکر کردم و کوه را با کفتارها و شغال‌هایش و دره‌های پر از سکوت و صعودش به سوی ستاره‌ها تا قله‌های گزیده‌شده توسط بادها در درونم حمل می‌کنم. اما فقط یک کلمه است که باید پر شود. چالشی که باید به آن توجه شود، همان‌طور که در واقع خود سنت اگزوپری تلاش کرد، دقیقاً تحقق کلمه «انسان‌گرایی» در عمل است، همیشه شایسته است آنچه را که بزرگ است در انسان بیدار نگه داریم و آن را به عظمت خود تبدیل کنیم. اولین چالش دموکراسی این است که به قول الکسیس دو توکویل<sup>۴</sup>، طعم آینده را ببخشد تا شور و شوقی ایجاد کند که روحیه جوان را به سوی پیشرفت و به سمت جستجوهای جدید برای معنا و دانش سوق دهد. سؤالاتی که شاید بیش از هر چیز در چارچوب دانش جدید و افزایش آگاهی از غنای فرهنگ‌های مختلف تجدید شود، سؤالاتی که نهایی و عالی‌ترین نامیده می‌شوند؛ یعنی همان‌طور که دیدیم، پرسش‌هایی که علم اصولاً آن‌ها را کنار گذاشته و با این وجود «سوال‌کننده‌ترین پرسش‌ها» هستند، و مربوط به معنا یا فقدان معنای هر یک از وجود انسان‌ها هستند. آموزش و پرورشی که از ابتدا، آنچنان که گویی از قبل تصمیم گرفته شده باشد چنین سؤالات اساسی را حذف کند، در اوج انسانیت نخواهد بود.

برای اینکه همچنان به مثال علوم نیز پایبند باشیم، باید بیش از هر زمان دیگری آموزش عمومی پایه را مانند فیزیک، ریاضیات یا زیست‌شناسی تشویق کنیم. بدیهی است کسانی که از علوم پایه سود می‌برند نسبت به کسانی که فقط آموزش فنی تخصصی دارند، بسیار آماده‌تر هستند. در هر صورت، آنها باید در آینده تخصص پیدا کنند، اما مهم کیفیت آموزش اولیه آنهاست که بیش از همه به آنها خدمت می‌کند. آنها آشکارا بیشترین توانایی را دارند که با تغییرات، انقلاب‌ها، الزامات تکنولوژیکی جدید و حتی نوآوری سازگار شوند. به طور خلاصه، در حال حاضر به نفع جوامع است که مطالعات را در همه سطوح، به ویژه آموزش عالی و تحقیقات بنیادی، بیش از هر زمان دیگری، و مهم‌تر از همه در مهم‌ترین زمینه‌ها، ترغیب کنند. چرا که دانش‌آموزان امروز، تعیین‌کننده‌ترین افراد در آینده هستند. در نهایت به همین جهت تامین مالی کافی آنها نیز باید یک اولویت مطلق برای هر جامعه و حکومت باشد.

### References

- Arendt, Hannah. (1981). *La vie de l'esprit*, Paris: PUF.
- Aristote. (2014). *Éthique à Nicomaque*, Paris: Les échos.
- Csepregi, Gabor. (2003). *Sagesse du corps*, Laval: Faculté de philosophie, Université Laval.
- Delumeau, Jean. (1991). *le collectif Le Savant et la foi*, Paris: Flammarion.
- De Koninck, Thomas. (2010). *Philosophie de l'éducation pour l'avenir*, Laval: l'université du Laval.
- De Romilly, Jacqueline. (1998). *Le Trésor des savoirs oubliés*, Paris: Éditions de Fallois.
- De Saint-Exupéry, Antoine. (1954). *Citadelle*, Paris: Gallimard.
- Gadamer, Hans-Georg. (1990). *La perte de la formation sensible comme cause de la perte des critères de valeur*, Montréal: Fides.
- Homer. (2012). *The Iliad*, Cambridge: Cambridge University Press; Bilingual edition.
- Hugo, Victor. (1976). *Les Misérables, première partie, Fantine, livre cinquième – III*, Paris: Gallimard.
- Janicaud, Dominique. (1992). *La double méprise. Les lettres dans la civilisation scientifico-technique dans*, Paris: Esprit.
- Kant, Emmanuel. (1985). *Idée d'une histoire universelle au point de vue cosmopolitique*, Paris: Gallimard.

۱. Confucius، کنفوسیوس، فیلسوف، چین باستان، ۵۵۱ پیش از میلاد.

۲. Humaniste

۳. Antoine de Saint-Exupéry، *Citadelle*، Gallimard، 1948.

۴. Alexis Charles-Henri-Maurice Clérel de Tocqueville، الکسی شارل آنری موریس کلرل دو توکویل، متفکر، تاریخ‌دان، حقوق‌دان، سیاست‌مدار و فیلسوف فرانسوی،

- Lewontin, R. C. (1991). *The Doctrine of DNA. Biology as Ideology*, London: Penguin Book.
- Locke, John. (1992). *Quelques pensées sur l'éducation*, Paris: Vrin.
- Murdoch, Iris. (1970). *The Sovereignty of Good*, London: Routledge & Kegan Paul.
- Newman, John Henry. (2014). *The Idea of a University*, Oxford: Assumption Press.
- Nietzsche, Friedrich. (1887). *Nachgelassene Fragmente*, Berlin: Walter de Gruyter & Co.
- Sartre, Jean-Paul. (1943) *L'être et le néant*, Paris: Gallimard.
- Steiner, George, (1991). *Les arts du sens*, Paris: Gallimard.
- Testart, Jacques; avec Jean Reich. (1997). *Pour une éthique planétaire*, Paris: Mille et une nuits.
- Valadier, Paul. (1990). *Inévitable morale*, Paris: Seuil.
- Valéry, Paul. (1974). *Cahiers II* (éd. Judith Robinson), Paris: Gallimard.
- Weil, Simone. (1963). *Attente de Dieu*, Paris: Le Livre de poche.
- Whitehead, A. N. (1957). *The Aims of Education*, New York: The Free Press.

